

Ozbrojené konflikty po konci studené války

IVO POSPÍŠIL, ZDENĚK KRÍŽ

A KOLEKTIV

International Institute of Political Science
of Masaryk University

Mezinárodní politologický
ústav Masarykovy
univerzity

muni
PRESS

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 46

muni
PRESS

OZBROJENÉ KONFLIKTY PO KONCI STUDENÉ VÁLKY

Ivo POSPÍŠIL, ZDENĚK KŘÍŽ A KOLEKTIV

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV
BRNO 2012

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

prof. RNDr. Zuzana Došlá, DSc.

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

doc. PhDr. Růžena Lukášová, CSc.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

PhDr. Alena Mizerová

Mgr. Petra Polčáková

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Tato publikace vznikla v rámci řešení výzkumného projektu „Ozbrojené konflikty v mezinárodních vztazích po skončení studené války“ (GA407/09/0153) s finanční podporou Grantové agentury České republiky.

Recenzovali:

Prof. JUDr. Dalibor Jílek, CSc.

PhDr. Libor Frank, Ph.D.

© 2012 Ivo Pospíšil, Zdeněk Kříž a kolektiv

© 2012 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6047-0 (brožovaná vazba)

ISBN 978-80-210-7806-2 (online : pdf)

OBSAH

Ivo POSPÍŠIL, ZDENĚK KRÍŽ	
Ozbrojené konflikty po konci studené války	7

Část první

**OZBROJENÉ KONFLIKTY
V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH**

PETR SUCHÝ	
Výzkum konfliktů – terminologie a typologie.....	13

PAVEL PŠEJA, ZUZANA VRÁNOVÁ	
Teorie mezinárodních vztahů a válka po roce 1989.....	25

EVA DUŘPEKTOVÁ	
Teorie spravedlivé války ve světle nových výzev po konci studené války	39

JANA URBANOVSKÁ	
Udržování míru OSN jako nástroj řešení ozbrojených konfliktů.....	86

MARTIN CHOVANČÍK	
Sankční mechanismy jako nástroj manažmentu konfliktů.....	107

Část druhá

MEZINÁRODNÍ PRÁVO A OZBROJENÉ KONFLIKTY

IVO POSPÍŠIL, LUKÁŠ HODER

Ozbrojené konflikty po konci studené války
a proměny mezinárodního práva..... 149

PETR PRECLÍK, IVO POSPÍŠIL

Judicializace ozbrojených konfliktů v mezinárodních vztazích..... 171

HUBERT SMEKAL, LUBOMÍR MAJERČÍK

Vnitrostátní soudy a ozbrojené konflikty 191

IVO POSPÍŠIL

Mezinárodní ozbrojené konflikty a lidská práva:
pohled mezinárodních institucí a soudů..... 228

LUBOMÍR MAJERČÍK

Trestání válečných zločinů po konci studené války 247

KATARÍNA ŠIPULOVÁ

Tranzitní spravedlnost v postkonfliktním prostředí:
stíhání zločinů a usmíření společnosti 275

Summary: Armed conflicts after the end of the cold war 309

O autorech..... 312

Jmenný rejstřík.....317

OZBROJENÉ KONFLIKTY PO KONCI STUDENÉ VÁLKY

IVO POSPÍŠIL, ZDENĚK KŘÍŽ

Představovala studená válka, resp. její ukončení nějaký zásadní milník ve vedení ozbrojených konfliktů? Zodpovězení této otázky bylo ústředním výzkumným tématem projektu, kterého se ujala skupina odborníků z katedry mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU v rámci grantového projektu „Ozbrojené konflikty v mezinárodních vztazích po skončení studené války“, podpořeného Grantovou agenturou ČR. Tým spoluřešitelů kolem sebe soustředil další výzkumníky mladší generace a na základě jejich spolupráce vznikla publikace, kterou má laskavý čtenář nyní před sebou.

Snahou autorského týmu bylo do jisté míry shrnout dosavadní bádání v této oblasti a podat komplexnější obrázek o tom, k jakým změnám v rámci ozbrojených konfliktů v posledních dvou dekadách skutečně došlo a jaké jsou příčiny a důsledky těchto změn.

* * *

Jisté je to, že konec studené války neznamenal ukončení ozbrojených konfliktů jako takových. Právě naopak: latentní napětí, které v průběhu studené války propukalo tu a tam v dílčí otevřené konflikty převážně na periferii, si po roce 1990 našlo mnohem více příležitostí a přerůstalo v konflikty, do nichž se zapojovala řada mocností. Evropa – kontinent, na němž se rozprostírala železná opona, který však byl po celé období studené války ušetřen otevřeného ozbrojeného konfliktu – se tak na počátku 90. let minulého století stala svědkem největšího násilí od ukončení druhé světové války.

Počet ozbrojených konfliktů se celosvětově po konci studené války naopak znásobil, avšak změnila se „trajektorie“ jejich vzniku. Ve většině případů dochází k ozbrojeným konfliktům působením vnitrostátních příčin, ať už etnických, náboženských, či ekonomických, mezinárodními se takové konflikty stávají přeléváním do sousedních

zemí nebo v důsledku mezinárodní intervence, ať už multilaterální, či unilaterální.

Ostatně střet mezi multilaterálním a unilaterálním, resp. atomizovaným pojetím mezinárodních vztahů se projevil rovněž v oblasti ozbrojených konfliktů: rozpad vzorců chování mezinárodních aktérů po konci studené války se nepochybně týkal též konfliktů. Především se změnila samotná role Rady bezpečnosti OSN, která byla po druhé světové válce koncipována jako monopolní orgán povoláný k legální autorizaci násilí v mezinárodních vztazích. OSN jako taková – podobně jako v průběhu studené války – čelí nedostatku jakýchkoliv vojenských kapacit a rozhodnost Rady bezpečnosti je většinou omezena právem veta jejích stálých členů. Za této situace se Rada bezpečnosti „vrhla“ do oblastí, které doposud nebyly její doménou: namísto autorizace použití síly mezi státy se zaměřuje též na dění uvnitř států, na příčiny propukání mezinárodních ozbrojených konfliktů. Namísto úderného exekutivního orgánu, jak byla projektována, se z Rady bezpečnosti stává orgán normativní, jehož rezoluce jsou tu více, tu méně opatrné, a ergo respektované mezinárodním společenstvím. Tento prostor mezi normováním a vynucováním vyplnili v průběhu posledních dvaceti let jiní aktéři: především Spojené státy americké se svými spojenci, jednajícími jak unilaterálně, tak prostřednictvím Severoatlantické aliance (NATO). Organizace spojených národů se svými misemi a operacemi nastupuje až poté, co byl v podstatě největší konflikt mezi válčícími stranami již utlumen, nebo v oblastech, které nejsou v zájmové sféře mocností.

Změnami prochází také právní regulace ozbrojených konfliktů, které se nevyhýbají určité vnitřní paradoxy. Posouvají se měřítka a hranice toho, co je považováno za legitimní a především legální použití ozbrojené síly, nezřídka se mezinárodní aktéři uchylují k renesanci institutů a instrumentů, které se po druhé světové válce zdály již překonané, a v té souvislosti se mění i pojetí státní suverenity. Na druhé straně právo upevňuje své pozice například v oblasti trestání zločinů podle mezinárodního práva. Do ozbrojených konfliktů a jejich právního hodnocení pronikají stále častěji mezinárodní soudy, a to nejen Mezinárodní soudní dvůr, ale také soudy lidskoprávní. Proces judicializace politiky se nevyhnul ozbrojeným konfliktům ani v domácím prostředí: domácí exekutivy v liberálních demokraciích

se stále častěji dostávají ve svém jednání v ozbrojených konfliktech pod kontrolu soudní moci, jak dokládají mnohá rozhodnutí Amerického nejvyššího soudu, britské House of Lords či Izraelského nejvyššího soudu. Více pozornosti se věnuje také tzv. postkonfliktní tranzici a rekongracii, politickému a právnímu usmíření uvnitř konfliktem rozložených společností. Tyto změny jsou přirozeně určitým způsobem reflektovány také v teoriích mezinárodních vztahů a věd o mezinárodních vztazích.

* * *

To vše se snaží předkládaná kniha v menších či větších detailech postihnout, přičemž je rozdělena tematicky do dvou částí.

První část se zabývá uvedením do problematiky ozbrojených konfliktů, seznamuje čtenáře se základní terminologií a typologií v této oblasti (Petr Suchý). Další kapitoly reflektují ozbrojené konflikty v teoriích mezinárodních vztahů (Pavel Pšeja, Zuzana Vránová) a specificky se věnují proměnám koncepce tzv. spravedlivé války – *bellum iustum* (Eva Duřpektová). Zabývají se rovněž změnami v mezinárodních vztazích, změnami v jednání aktérů mezinárodních vztahů a tradičních institucích pojících se k vedení ozbrojených konfliktů, jako jsou mírové mise a operace OSN (Jana Urbanovská) či stanovování a prosazování mezinárodních embarg a dalších forem retorzi či represálií (Martin Chovančík).

V druhé části této publikace jsou zařazeny kapitoly, které se věnují proměnám práva a právních institucí, a to jak v rovině obecné (Ivo Pospíšil, Lukáš Hoder), tak v oblasti mezinárodní trestní spravedlnosti (Lubomír Majerčík). Několik kapitol rozebírá již zmiňovanou roli soudů v hodnocení legality ozbrojených konfliktů (příspěvky Ivo Pospíšila, Petra Preclíka, Huberta Smekala a Lubomíra Majerčíka) a celá kniha je uzavřena kapitolou věnující se procesu postkonfliktní obnovy a usmířování (Katarína Šipulová).

* * *

Záběr této publikace, pokud jde o hodnocení proměn ozbrojených konfliktů po skončení studené války, samozřejmě není zcela vyčerpávající,

například zde absentuje zhodnocení role mezinárodních bezpečnostních organizací, zejména NATO (tomuto tématu se však bude věnovat samostatná monografie Zdeňka Kříže, hlavního řešitele projektu). Přesto se domníváme, že předkládaná kniha zaplní mezeru, která zeje v české mezinárodně vědní a právní reflexi ozbrojených konfliktů. Kniha byla přitom koncipována tak, aby na jednu stranu shrnula bádání řešitelského týmu, ale současně mohla posloužit jako didaktická pomůcka studentům mezinárodních vztahů a příbuzných oborů.

Brno, srpen 2012

ČÁST PRVNÍ

**OZBROJENÉ KONFLIKTY
V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH**

VÝZKUM KONFLIKTŮ – TERMINOLOGIE A TYPOLOGIE

PETR SUCHÝ

Přestože se v posledních desetiletích mezinárodnímu společenství dařilo – byť s kolísavými úspěchy – předcházet vzniku řady ozbrojených konfliktů či omezovat jejich výskyt¹ a spory vznikající mezi různými aktéry, státními i nestátními, řešit pomocí jiných nástrojů než užitím hrubé síly, představují ozbrojené konflikty mezi státními aktéry fenomén provázející lidstvo od vzniku prvních státních jednotek. Takový stav lze s velkou pravděpodobností očekávat v nějaké míře i v budoucnosti, protože představa, že by bylo možné výskyt ozbrojených konfliktů zcela eliminovat, není nic jiného než pouhá chiméra (Evans, Newnham 1998: 93). Cílem této úvodní části je seznámit čtenáře se základními pojmy, s užívanou odbornou terminologií vztahující se ke studiu a analýze konfliktů. Následně bude pozornost věnována typologii ozbrojených konfliktů.

Konflikt je definován jako „*společenský stav vznikající, když dva nebo více aktérů sleduje vzájemně se vylučující či vzájemně nekompatibilní cíle*“ (Evans, Newnham 1998: 93). Definice Evanse a Newnhama rovněž zdůrazňuje duální charakter konfliktního chování v mezinárodních vztazích jako otevřeného střetu – války (ať už se jedná o možnost, nebo existující realitu), a jako prostředku vyjednávání postrádajícího složku násilí (Evans, Newnham 1998: 93). Publikace Conflict Barometer 2010, vydaná Heidelberským institutem pro výzkum mezinárodních konfliktů, definuje konflikty jako kolizi zájmu týkajícího se národních hodnot (teritorium, sukcese, dekolonizace, autonomie, systém/ideologie, moc státu, regionální převaha, síla v mezinárodním

¹ Průzkum Centra pro lidskou bezpečnost (Human Security Center, University of British Columbia) z roku 2005 analyzující trendy výskytu a vývoje konfliktů uváděl, že od roku 1991 došlo ve světě ke 40% snížení počtu ozbrojených konfliktů s minimálně 25 přímými válečnými oběťmi, kde jednou ze stran konfliktu byl stát. Podobně konstatoval až 98% pokles průměrného počtu přímých obětí konfliktu za rok z 38 000 v roce 1950 na 600 v roce 2002. Blíže viz Baylis, Smiths, Owens 2011: 484.

měřítka, zdroje). Tyto střety mají určité trvání a rozsah; zahrnují minimálně dvě strany (organizované skupiny, státy, skupiny států, organizace států) odhodlané sledovat své zájmy a naplnit je (Conflict Barometer 2010: 88). Konflikt je tedy termínem majícím širší význam než válka právě proto, že obsahuje rozsáhlejší spektrum možných nekompatibilních cílů a širší škálu jednání aplikovatelného za účelem jejich dosažení. Válka naopak předpokládá kladení primárního důrazu na roli silových prostředků pro dosažení vymezených politických cílů, je „*přímým, somatickým násilím mezi státními aktéry*“, k němuž dochází, „*když státy, jež se nacházejí v situaci sociálního konfliktu a soupeření, zjišťují, že sledování vylučujících se nebo nekompatibilních cílů nemůže být omezeno na nesilové způsoby*“ (Evans, Newnham 1998: 565), byť i v jejím rámci tyto silové prostředky mohou a často jsou kombinovány s dalšími, například ekonomickými či psychologickými.

Asi nejlépe podstatu války vystihl Carl von Clausewitz ve svém *opus magnum* O válce, v němž ji definoval jako „*akt násilí s cílem donutit protivníka, aby se podřídil naší vůli*“ (Clausewitz 1996: 23). Clausewitz ovšem velmi silně zdůrazňuje instrumentální roli násilí ve válce jako prostředku, který napomůže dosáhnout jejího účelu, jímž je „*vnutit nepříteli naši vůli*“ (Clausewitz 1996: 23).

Vnímáme-li násilí jako prostředek, vynikne Clausewitzem neustále připomínaný a akcentovaný politický účel války, označovaný za prvotní pohnutku (Clausewitz 1996: 29). Tímto se dostáváme ke slavnému dictu von Clausewitze, podle kterého „*válka není pouze politický akt, nýbrž opravdový nástroj politiky, pokračování politických styků a jejich provádění jinými prostředky*“ (Clausewitz 1996: 36). Právě z politického účelu války vyplývá její strategický rozměr, zdůrazňovaný v dalších definicích tohoto fenoménu, například v definici Johna M. Collinse, který válku označuje za „*deklarovaný nebo nedeklarovaný boj strategického významu, vystavující jeden nebo více národů porážce* (Collins 2002: 307).

Typologie konfliktů

Konflikty lze typologizovat na základě řady kritérií. Conflict Barometer rozděluje konflikty na základě absence, či přítomnosti násilí

na nenásilné (nonviolent) a násilné (violent). Nenásilné konflikty lze definovat jako „*situaci, v níž nejméně dvě strany nebo jejich představitelé sledují své percepce vzájemně nekompatibilních cílů přímým nebo nepřímým podkopáváním schopností druhé strany k dosažení cílů*“ (Axt, Milososki, Schwarz 2006: 6). Nenásilné konflikty Conflict Barometer zařazuje do skupiny konfliktů nízké intenzity, která má v této skupině dva stupně – latentní konflikt a zjevný (manifest) konflikt. O latentním konfliktu se hovoří v situaci, kdy při existenci rozdílnosti pozic v otázkách hodnot národní významu dvou stran jedna z těchto stran svoje požadavky jako odlišné artikuluje a druhá strana je rovněž ze svého ohledu jako odlišné vnímá. Zjevný konflikt vykazuje projev a tendence znamenající předstupeň užití násilí. Vedle postupů, jako je například zavedení ekonomických sankcí, se dále jedná o verbální nátlak a útoky a vyhrožování násilím (Conflict Barometer 2010: 88). Jak připomínají Axt, Milososki a Schwarz, je velmi důležité mít na vědomí skutečnost, že násilná eskalace každého konfliktu vyvěrá z jeho nenásilné fáze (Axt, Milososki, Schwarz 2006: 6).

Násilné konflikty se dle stupně intenzity dělí na konflikty střední nebo vysoké intenzity. V případě konfliktu střední intenzity se jedná o krizi, která je definována jako „*napjatá situace, v níž alespoň jedna ze stran užívá násilí v rámci sporadických incidentů*“. U konfliktů vysoké intenzity se rozlišuje stupeň těžké krize a války. Těžká krize (severe crisis) je stupněm konfliktu, ve kterém dochází k opakovanému a organizovanému užití hrubé síly (Conflict Barometer 2010: 88).

Válku uvedená publikace definuje jako „*násilný konflikt, ve kterém je síla užívána s jistou kontinuitou, organizovaným a systematickým způsobem*“ (Conflict Barometer 2010: 88). Prováděné kroky a operace mají velmi rozsáhlý charakter a rovněž vzniklé škody a destrukce jsou velice rozsáhlé a dlouhodobého rázu (Conflict Barometer 2010: 88).

Již z představené typologie Heidelberského institutu je patrné, jak je tzv. konfliktní spektrum ohromně široké. Lze říci, že sahá od jednání, které může jen lehce přesahovat běžnou mírovou soutěž, až k rozsáhlé, ničivé válce.

John M. Collins v rámci konfliktního spektra rozděluje konflikty na nízké, střední a vysoké intenzity. Konflikty nízké intenzity kategorizuje jako subkrize, krize, nenásilné konflikty (nonviolent conflicts) a násilné konflikty (violent conflicts). K nenásilným konfliktům

přirazuje politický, ekonomický, technologický, psychologický a kybernetický způsob vedení boje, tedy postupy využívané v rámci tzv. nesmrtících strategií boje (nonlethal warfare strategies). K těmto metodám boje přirazuje rovněž některé *coups d'état*.

Mezi násilné konflikty nízké intenzity Collins zařazuje omezené lokální války, povstání (insurgency) fáze I a II,² tradiční boje a konflikty,³ terorismus, narkoválky (narco conflicts) a některé *coups d'état*. Ke konfliktům střední intenzity řadí omezené globální války, omezené regionální války, neomezené lokální války, povstání fáze III a lokální NBCR terorismus. Do kategorie konfliktů vysoké intenzity řadí neomezené globální a regionální války a endemický NBCR terorismus (Collins 2002: 22).

David Singer a Mel Small, zakladatelé projektu the Correlates of War, definovali válku na základě ztrát příslušníků ozbrojených sil v rámci bojových operací a statusu stran zapojených do války. Za účelem odlišení války od konfliktů jiného typu stanovili kritérium 1 000 obětí bojových operací. Na základě statusu měly být stranami zapojenými do války organizované ozbrojené síly. Dle jejich definice válka představuje „udržovaný boj organizovaných ozbrojených sil mající za následek minimálně 1 000 obětí boje v průběhu období 12 měsíců“ (Sarkees: 1).⁴

Tito autoři dále vytvořili typologii válek na základě klasifikace stran do války zapojených. Proto se v tomto ohledu zaměřili na státy jako na aktéry schopné prokazování své nezávislosti a sehrávání role v rámci mezinárodních vztahů. První typ představovaly války mezistátní (inter-state wars), vedené členy mezistátního systému.

² Podle Collinse v I. a ve II. fázi povstání účinkují podzemní a guerillové skupiny, zatímco podle jeho názoru v průběhu III. fáze, kterou už řadí mezi konflikty střední intenzity, již dominují spíše rozsáhlejší vojenské či paramilitární formace (Collins 2002: 22).

³ Tradiční formu boje v tomto kontextu vnímá a odlišuje v kontrastu s protipovstaleckým bojem (Traditional Conflicts v. Counterinsurgency). V jejich rámci existují jiné typy počátečních hrozeb (zjevná v. nejasná), charakter základních cílů, jichž má být v boji proti protivníkovi dosaženo (vojenské vítězství v. vnitřní stabilita). Dále se jedná například o odlišný charakter rozhodující síly (vojenská v. sociopolitická), rozhodující akce (porážka nepřátelských sil v. zajištění všeobecné (popular) podpory) či význam technologické převahy (účinná v. nepodstatná). Blíže viz Collins 2002: 182.

⁴ Udržovaný (děletrvající – viz též čl. 8 Statutu MTS a definici konfliktu) boj byl v rámci definice války považován za zásadní vzhledem ke snaze odlišit války od násilí na civilním obyvatelstvu, například v rámci masakrů (Sarkees: 13).

Dalším typem byly extrasystémové války (extra-systemic wars), jejichž účastníky byli člen systému a nestátní entita; tyto války se dělily na koloniální a imperiální. Později byla tato kategorie přejmenována na extrastátní války (extra-state wars). Některé extrasystémové války byly překlasifikovány na války vnitrostátní. Třetím typem byly války občanské (civil wars), mezi státem a nějakou skupinou operující na jeho území, vymezeném jeho hranicemi. Tyto byly následně překlasifikovány na vnitrostátní války (intrastate wars). Uvedená kategorie v současnosti zahrnuje i tzv. interkomunální války (intercommunal wars). Navíc byla vytvořena zcela nová třída válek, tzv. války nestátní (non-state wars) (Sarkees: 1–2). V rámci novější, rozšířené klasifikace tak typ války 1 představují mezistátní války. Typ 2 (v rámci extrastátních válek) představují koloniální války a v rámci stejné kategorie (extrastátní války) figuruje ještě typ 3 – války imperiální. V rámci kategorie interstátních válek figurují války občanské (typ 4 – za dosažení centrální kontroly, a typ 5 – zaměřen na lokální záležitosti). Dalším typem jsou v této kategorii války regionální vnitřní (typ 6) a interkomunální (typ 7). Ve čtvrté kategorii nestátních válek figurují války v nestátním teritoriu (typ 8) a války přes státní hranice (across state borders, typ 9) (Sarkees: 10).

Oproti tomu The Uppsala Conflict Data Program (UCDP) ozbrojený konflikt definuje jako soupeření týkající se neslučitelných zájmů, v jehož rámci je mezi oběma stranami, z nichž alespoň jedna je vláda státu, nasazena ozbrojená síla a který má za následek minimálně 25 přírodních lidských obětí v jednom kalendářním roce (Uppsala Conflict Database). Tato rozdílná východiska týkající se klasifikace konfliktu na základě intenzity (spočívající ve výši lidských ztrát) umožňují vytváření dalších kategorií, jak činí UCDP, specifikující menší ozbrojené konflikty se ztrátami mezi 25 a 1000 oběťmi v roce a po celou dobu trvání konfliktu, střední ozbrojené konflikty s 25 až 1000 oběťmi za rok, ale s více než 1000 obětí v době trvání celého konfliktu; poslední kategorii představují války – konflikty s více než 1000 obětí spojených s bojem v jednom roce (Uppsala Conflict Database).⁵

⁵ Dále viz Wallensteen, P.: *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System*. Sage, London 2009, s. 22.; Axt, H. J.; Milososki, A.; Schwarz, O.: *Conflict – a literature review*. Duisburg 2006, s. 7–8.

Další autoři, např. Diez, Stetter a Albert, vytvořili čtyřúrovňovou typologii konfliktu, v jejímž rámci vytvořili typy/etapy konfliktů na základě zdroje inkompatibility mezi aktéry a způsoby, jimiž jsou tyto neshody artikulovány. Neshody jsou stále více sekuritizovány a druhá strana konfliktu je stále více vnímána a prezentována jako existenční hrozba.

Typy specifikovali jako:

- Konfliktní epizody – artikulace izolované nekompatibility, vztažená ke konkrétní záležitosti; nemusejí vést k trvalému, dlouhodobému konfliktu. Jedná se spíše o jednorázové ventilování vzájemných neshod. Diez, Stetter a Albert jako příklad uvádějí neshody Maďarska se Slovenskem a Rumunskem na začátku 90. let 20. století, týkající se pozice a situace maďarské menšiny v obou zemích.
- Tematické konflikty (issue conflicts) – trvající nekompatibilita ohledně předmětu sporu; obě strany se snaží vzájemně přesvědčit o správnosti své pozice. Jako příklad autoři zmiňují jednání Španělska a Spojeného království ohledně statusu Gibraltarů v rámci jednání týkajících se Úmluvy o vnějších hranicích EU.
- Identitní konflikty – explicitní nesoulad; dochází k personifikaci neshod; kroky druhé strany jsou interpretovány na základě nepřátelských motivů; strany se stávají slepými ke svým postojům. Jako příklad takové situace lze uvést konflikt mezi Řeckem a Makedonií.
- Konflikty subordinace – komunikace ohledně nesouladu již není odlišením od druhého, ale snahou o podřízení nebo vyhlazení druhé strany. Dochází k akceptování a legitimizaci hrubého násilí jako prostředku pro jednání a „přesvědčení“ druhé strany. K tomuto typu lze jako příklad uvést války na území bývalé Jugoslávie (Diez, Stetter, Albert 2004: 6–9).

Konflikty lze typologizovat rovněž dle charakteru konfliktu na základě jeho pozice v rámci mezinárodního systému, kdy na základě analytických rovin lze rozlišovat mezi systémovými konflikty, mezistátními a státními konflikty. Za systémové lze označit takové konflikty, jež ve svém důsledku vedou ke změně charakteru a struktury mezinárodního systému a distribuce moci aktérů v jeho rámci, k čemuž došlo například po obou světových válkách. Jako mezinárodní

konflikty jsou chápány střety mezi jednotkami v rámci mezinárodního systému, kdy nedochází k proměně jeho charakteru. Vnitrostátní konflikty, jak název naznačuje, se odehrávají uvnitř jednotek – států – mezi tzv. subjednotkami (Waisová 2005: 37–38).

Dalším užitečným kritériem, na jehož základě lze provádět typologii konfliktů, jsou jejich příčiny. V tomto ohledu lze hovořit o teritoriálních konfliktech, kdy hlavní příčinou sporu aktérů představuje území, mocensko-politických konfliktech, jejichž cílem je zisk, udržení daného aktéra u moci, válkách za nezávislost, ideologických konfliktech, ekonomických konfliktech, konfliktech o suroviny (Waisová 2005: 39–40). Zmínit lze samozřejmě řadu dalších možných příčin, od nichž se odvíjejí další typy konfliktů, jako jsou například etnické či nábožensky motivované konflikty.⁶

Dělení válek

Gray ve své typologizaci válek vychází z charakteru cíle, účelu a úsilí protivníků ve válce⁷ a války dělí na všeobecné (totální) a omezené. V tomto ohledu konstatuje postupný vývoj a proměnu vnímání obsahu jednotlivých pojmů, kdy v západním uvažování v době studené války byla po většinu této éry za všeobecnou válku (general war) považována válka jaderná a za omezenou (s výjimkou konceptu omezené jaderné války) spíše válka nenukleární (Gray 1999: 156–157).

V souvislosti s termínem válka totální poukazuje, vedle skutečnosti, že již není příliš užíván, na roli, kterou v případě války tohoto typu sehrává stoupající cena vítězství a nemožnost konečného cíle dosáhnout dosud nasazenými prostředky (Gray 1999: 157).

Dalším možným kritériem, které lze při typologizaci válek, stejně jako konfliktů použít, je jejich rozsah. Clausewitz v tomto ohledu hovoří o válce absolutní (Clausewitz 1996: 531–533); Gray užívá dnes běžněji používaný termín válka světová. Následuje větší regionální válka, menší regionální válka, občanská válka a problémy týkající se vnitřní bezpečnosti, jež Gray označuje jako „the troubles“ (Gray 1999: 157).

⁶ Blíže viz např. Axt, Milososki, Schwarz 2006: 11–15.

⁷ Srov. Clausewitz, c.d. 536–545.

Vedle již výše zmíněné typologie konfliktů, vycházející z kritéria intenzity či přímých bojových či širších ztrát, lze válku typologizovat i na základě charakteru sil bojujících stran. V takovém případě lze rozlišovat mezi válkou pravidelnou a nepravidelnou (regular v. irregular), vedenou pravidelnými armádami, pravidelnou armádou proti jiným, nepravidelným silám nebo mezi nepravidelnými silami (Gray 1999: 159).

Podobně lze vycházet z trochu odlišné typologizace stylu boje uží-
tého při vedení války, kdy můžeme rozlišovat mezi stylem vyčerpávacím (attrition) (Aron 1967: 32–36), manévrovacím a kontrolovacím (paralyzujícím) (Gray 1999: 159–162).

Gray dále typologizuje války dle prostředí, prostoru, v němž mohou být vedeny, jako pozemní, letecké, námořní. Současně ovšem zdůrazňuje skutečnost, že vždy je vhodné válku vnímat jako celek a souhru vícero sil v různých prostorech, kdy dosažený výsledek bývá výsledkem „týmové hry“. Poukazuje na to, že zatímco lze hypoteticky hovořit o válkách ve vesmíru, již nyní existují prostředky použitelné ve vesmírném prostoru (Gray 1999: 164). Samozřejmě, v posledních letech se stále více pozornosti dostává problematice válek v kyberprostoru. I zde se jedná o fenomén, který se již definitivně přesunul z oblasti science fiction do reality.

Nezanedbatelným kritériem rovněž použitelným pro typologizaci konfliktů a válek je čas, respektive délka trvání konfliktu. Gray v této souvislosti poukazuje na konflikty dvacátého století, na nichž demonsturuje studenou válku jako příklad dlouhodobého konfliktu a klade ji do kontrastu s operací amerického letectva proti Kaddáfího Libyi v roce 1986, trvající několik hodin. Následně pracuje s tzv. „věčnými konflikty“ (perennial conflicts), kam lze zařadit například izraelsko-palestinský konflikt, protahovaný, virtuální a strategicko-kulturně systémový konflikt (SSSR politicky, byť ne vojensky ve válce se sousedními kapitalistickými státy), protahovaný, virtuální, nicméně specificky zaměřený konflikt (studená válka mezi Východem a Západem). Dále navazuje dlouhými válkami (1. a 2. světová válka, americké angažmá ve Vietnamu, válka mezi Íránem a Irákem v 80. letech minulého století).⁸ Za krátké války označuje ty sestávající

⁸ Je evidentní, že mezi dlouhé války lze dnes zařadit i nasazení sil ISAF v Afghánistánu.

z jednoho nebo více tažení (campaign). K nim řadí např. šestidenní válku z roku 1967 nebo válku o Falklandy v roce 1982. Poslední dva typy, které Gray rozpracovává v rámci takto pojaté typologizace, představují *jedna malá operace*, např. zásah USA na Grenadě v roce 1983, a *incidenty* – akce komand a další velmi krátké operace založené na překvapení a velmi rychlém průběhu (nálety NATO na srbské pozice v létě 1995) (Gray 1999: 173).

Mír

V publikaci zaměřené na otázky mezinárodních ozbrojených konfliktů je bezesporu nutné věnovat pozornost také opačnému stavu – míru, který je podobně jako konflikty předmětem vědeckého výzkumu mnoha institucí i jednotlivců.

Mír bývá vnímán, společně s válkou a neválkou (non-war), jako jedna ze tří forem světové politiky. Představuje stav, kdy násilnosti byly ukončeny nebo zcela absentují (Ewans, Newnham 1998: 423). Collins za mír označuje stav, kdy „*domácí a mezinárodní vztahy charakterizuje absence nepřátelských aktivit a úmyslů*“ (Collins 2002: 303). Podobně Aron mír definoval jako „*více nebo méně déletrvající absenci (suspension) násilných forem rivality mezi politickými jednotkami*“ (Aron 1967: 151–153). Aron vnímá mír jako stav založený na moci a síle aktérů (peace by power), kteří na sebe vzájemně působí. Z možných vztahů sil mezi státy následně odvozuje tři hlavní typy míru – rovnováhu, hegemonii a impérium (Aron 1967: 151–153). Do kontrastu s tímto typem míru klade „mír plynoucí z bezmocnosti“ (peace by impotence), charakterizující vztahy mezi antagonistickými supervelmocemi za studené války, a rozvíjí také pojem „mír z uspokojení“ (peace by satisfaction). Výskyt takového fenoménu ilustruje na situaci západoevropských států v poválečném období druhé poloviny 20. století. Na tuto entitu aplikuje širěji míněné konstatování Paula Valéryho, že skutečného míru může být dosaženo pouze tehdy, když státy světa budou spokojeny se statem quo (Aron 1967: 160–162).

Neválka je stav, kdy sice není přítomen otevřený ozbrojený střet, nicméně stále nelze hovořit o míru, protože přetrvává konfliktní charakter vztahů mezi aktéry. Evans a Newnham jako příklad uvádějí

období studené války, pro něž Raymond Aron užíval termín „válečný mír“ (warlike peace) a které bylo charakteristické stavem míru ze strachu (peace by fear, peace by terror, peace by impotence) (Aron 1967: 159, 162–167). Ten definuje jako mír nastolený mezi politickými jednotkami schopnými vzájemného zničení. Jak upozorňují Evans a Newnham, „*absence organizovaného ozbrojeného konfliktu je nezbytnou, avšak nikoliv dostatečnou součástí definice míru*“ (Evans, Newnham 1998: 423). Mír může být dosažen, nastolen řadou způsobů – dosažením kompromisu mezi znesvářenými aktéry, odzbrojením, dojednáním nebo diktátem či právní cestou.⁹

V rámci výzkumu míru jeden ze zakladatelů a klíčových představitelů této disciplíny Johan Galtung již v počátcích jejího etablování rozlišoval mezi tzv. negativním a pozitivním mírem. Negativní mír chápe jako absenci násilí, války, osobního násilí. Naopak pozitivní mír podle něho představuje „*integraci lidské společnosti, absenci strukturálního násilí, kdy takto pojatý mír není jen záležitostí kontroly a snížení otevřeného užití síly, (...) ale tzv. „vertikálního rozvoje“*“ (Galtung 1964: 2; Galtung 1969: 183). Galtung oba typy míru vztahuje k výzkumu konfliktů i k výzkumu rozvoje, kdy negativní mír má blíže k první oblasti, pozitivní ke druhé (Galtung 1969: 183). Galtungův koncept pozitivního míru se tak velmi blíží stavu, jež Aron označuje jako mír založený na shodě (peace by consent). Ten je v mnoha ohledech i Aronem vnímán jako jakýsi nejzazší cíl, vyžadující značnou míru důvěry a obecné posílení pocitu bezpečnosti v mezinárodním systému (Aron 1967: 161).

Je zřejmé, že jak studium konfliktů, tak mírová studia stále mají a budou mít řadu příležitostí dále zkoumat jevy stojící ve středu jejich zájmu a pozornosti. Současně lze ovšem konstatovat, že výzkum mezinárodních ozbrojených konfliktů v posledních čtyřech pěti desetiletích dosáhl a vykazoval ohromnou dynamiku vědeckého zkoumání daného fenoménu. Byla představena a aplikována řada metodologických postupů, které přispěly k tomu, že se výzkum konfliktů stal systematictější a koherentnější. Tento postup umožnil vytvářet různé typologie konfliktů, provádět relevantní srovnávání konfliktů, včetně těch, jež se odehrály v odlišných časových obdobích

⁹ Blíže viz Aron, c.d.

či areálech. Velmi důležitá je též skutečnost, že jsou patrné snahy o aplikaci dosažených poznatků a zkušeností v oblasti prevence vzniku ozbrojených konfliktů či řešení již vzniklých ozbrojených střetů. Přestože v oblasti zkoumání ozbrojených konfliktů vznikla a existuje řada používaných metodologických přístupů i názorových proudů, mezi nimiž existují mnohé rozdíly, je u prací předních autorů i výzkumných pracovišť evidentní, že se podařilo dosáhnout poměrně široké shody na definicích hlavních pojmů, jako je válka a ozbrojený konflikt a jeho typy. V tomto ohledu lze zvláště vyzdvihnout příspěvek ke zkoumání ozbrojených konfliktů autorů Joela Davida Singera a Melvina Smalla, jejichž definici a vymezení války, stanovení jednoho tisíce přímých obětí jako hlavního kvantitativního kritéria pro označení ozbrojeného střetu za válku, přejímá a používá řada dalších autorů a významných výzkumných institucí, například The Uppsala Conflict Data Program (UCDP). Právě její charakter umožňuje to, co oba autoři považovali za klíčové – zkoumat tyto fenomény od doby po napoleonských válkách až do současnosti.

Použité zdroje

- Aron, R. (1967): *Peace and War. A theory of International Relations*. New York: Praeger.
- Axt, H. J.; Milososki, A.; Schwarz, O. (2006): *Conflict – a literature review*. Duisburg.
- Baylis, J.; Smiths, S.; Owens, P. (eds.) (2011): *The Globalization of World Politics*. New York: OUP.
- Graham, E.; Newnham, R. (1998) *The Penguin Dictionary of International Relations*. Penguin (Non-Classics).
- Clausewitz, C. von (1996): *O válce*. Brno: Bonus A.
- Collins, J. M. (2002): *Military Strategy: Principles, Practices, and Historical Perspectives*. Washington, D. C.: Brassey's Inc.
- Conflict Barometer 2010.
- Diez, T.; Stetter, S.; Albert, M. (2004): *The European Union and the transformation of border conflicts: theorising the impact of integration and association* (EUBorderConf-Working Paper 1), Liverpool, dostupné on-line na: <http://www.bhamlive1.bham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/polsis/research/eu-border-conflict/wp01-eu-transformation-of-border-conflicts.pdf>.
- Galtung, J. (1964): An Editorial. *Journal of Peace Research*, vol. 1, no. 1, s. 1–4.

- Galtung, J. (1969): Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, vol. 6, no. 3, s. 183.
- Gray, C. S. (1999): *Modern Strategy*. New York: OUP.
- Pfetsch, F. R.; Rohloff, Ch. (2000): „*National and international conflicts*“, „1945–1995: new empirical and theoretical approaches“, London.
- Sarkees, M. R.: *The COW Typology of War: Defining and Categorizing Wars*. Dostupné on-line na: http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/WarData_NEW/COW%20Website%20-%20Typology%20of%20war.pdf.
- Uppsala Conflict Database (USDP)*. Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Research, dostupné on-line na: http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/definition_of_armed_conflict/.
- Waisová, Š. (2005): *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Wallensteen, P. (2009): *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System*. London: SAGE.

TEORIE MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ A VÁLKA PO ROCE 1989

PAVEL PŠEJA, ZUZANA VRÁNOVÁ

Po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě a po konci studené války se mohlo zdát, že fenomén války – ačkoli se samozřejmě nedalo předpokládat, že by vymizel – nemusí již být tak zásadní, jako tomu bývalo v dobách dřívějších. Po několik málo let dokonce mezi řadou politiků či diplomatů i teoretiků mezinárodních vztahů panovalo optimistické očekávání, že „poststudenoválečný“ svět bude mnohem mírumilovnější a že války se zároveň stanou záležitostí, která bude méně a méně relevantní. Brzy se však ukázalo, že tato optimistická očekávání vůbec nejsou opodstatněná. Války v klasickém pojetí, tj. jako střety mezi dvěma či více státy, sice skutečně nejsou nikterak časté, ale o to více se rozmohly války občanské, které v současnosti představují většinovou podobu ozbrojených střetů. Stejně tak dochází ke stále rostoucímu zapojení nestátních, respektive substátních aktérů do těchto ozbrojených konfliktů. Pro teoretický výzkum mezinárodních vztahů tedy válka nadále zůstává jednou z klíčových oblastí bádání, třebaže její chápání se poslední dobou proměnilo. Následující text se tudíž pokusí ve stručnosti přiblížit, jak na fenomén války v posledních dekadách nahlíží teorie mezinárodních vztahů.

Ačkoli válka jako událost je běžnou součástí mezinárodněpolitické praxe a zároveň jedním z dominantních témat výzkumu v rámci oboru mezinárodní vztahy, jejím výrazným specifikem je, že s sebou navíc nese silné normativní konotace. Tato skutečnost se výrazně projevuje v celém vývoji oboru, počínaje již dobou jeho vzniku a jeho první érou v meziválečném období.¹ V zásadě lze tedy přístup k válce

¹ Úvahy na téma války a válčení se ovšem vyskytují již ve staré Číně (viz například Mistr Sun 1999), jiné příklady můžeme najít i v jiných kulturách a civilizacích předan-tického světa, antiky i následných staletí.

rozdělit do dvou oblastí: na přístup normativní, jak byl v počátcích oboru reprezentován idealismem,² a pragmatický, který je nejtypičtěji zosobněn v realismu.³ V prvním případě je válka nahlížena jako projev dysfunkce mezinárodního systému, a tudíž jako fenomén, který je zapotřebí pokud možno eliminovat. Výzkum se proto zaměřuje na otázku, jak tohoto cíle dosáhnout. V případě druhém je válka naopak chápána jako standardní a nevyhnutelný rys mezinárodního systému, který eliminovat nelze, a výzkum se tedy primárně snaží pochopit mechanismus války a následně zjistit, jak válka „funguje“ a jak její výskyt omezit. Obecně nicméně panuje shoda v názoru, že válka je obvyklou a opakující se součástí mezinárodního systému a že jedním z klíčových výzkumných úkolů je co nejlépe identifikovat její příčiny. Je ovšem samozřejmé, že tyto dva základní postoje následně nabývají variantních podob v dalších teoriích mezinárodních vztahů – vzhledem k omezenému prostoru tak kromě oněch dvou základních paradigmat, tj. (neo)realismu a (neo)liberalismu (jehož je zmíněný idealismus součástí), v tomto textu alespoň krátce představíme i pohled sociálního konstruktivismu.

Nicméně dříve, než k tomu přikročíme, je namístě věnovat pár postřehů válce obecně.⁴ V zásadě lze říci, že válku můžeme zkoumat dvěma různými optikami – na straně jedné jako konkrétní událost, kdy se zabýváme příčinami války v jednotlivých případech, nebo na straně druhé jako obecný jev, přičemž naší ambicí je odhalit širší zákonitosti výskytu válek. V prvním případě se ovšem typicky jedná o případové studie, zatímco v případě druhém je hlavní badatelskou výzvou otázka, jak válku uchopit teoreticky a hlavně jak generalizovat její vlastnosti. Právě na tuto otázku se zaměřuje i náš text, byť samozřejmě jen přehledově.

Dalším obecnějším problémem, který je nutno zdůraznit, je fakt, že charakter války se výrazně proměnil se vznikem vestfálského uspořádání a moderního teritoriálního státu (Levy, Thompson 2010:

² Pro nejvýraznější příklad viz kupříkladu texty Normana Angella, zejména Angell 1972.

³ Počínaje prvním zakladatelským dílem realismu *Dvacetiletá krize* z pera E. H. Carra.

⁴ V tomto textu nicméně pomineme problémy, jež se týkají možných definic války a s ní spojených pojmů, jako je konflikt a některé další. Pro detailnější rozbor viz Pšeja, Vránová 2012.

kap. 1). Nejvýznamnějšími charakteristikami zde jsou jednak sama povaha válčení, které se stává monopolem států, a jednak rostoucí počet států a s tím spojený nárůst (teoretického) potenciálu výskytu války (viz například Geller, Singer 1998). Tato povaha válčení, ačkoli jednoznačně charakterizovala jeho podobu ve 20. století, nicméně po konci studené války doznává značných změn – klasická válka v podobě střetu dvou či více států je na ústupu a stále více se ozbrojené konflikty odehrávají mezi aktéry, z nichž minimálně jeden není státem. To samozřejmě klade zvýšené nároky na teoretické uchopení války.

V této souvislosti je jistým paradoxem, že hlavní směry dosavadního výzkumu nevycházejí ani tak z teorií, jako spíše z konceptu analytických rovin (*levels of analysis*), který je primárně spjat s teorií realismu (třebaže je používán i mimo její rámec) a který byl poprvé formulován roku 1959 Kennethem Waltzem v knize *Člověk, stát a válka*. O dva roky později se dočkal podrobného rozpracování J. Davidem Singerem v proslulém článku *The Level-of-Analysis Problem in International Relations*.

Pro náš účel je v této souvislosti zajímavá především skutečnost, že existence různých rovin zkoumání a výkladu⁵ jasně ukazuje, že válka je ve všech svých ohledech fenomén multikauzální – v rovině individuální můžeme příčiny válek hledat v (i)racionalitě rozhodování politiků a státníků, v rovině vnitrostátní jsou příčiny války identifikovány například ve společensko-politickém uspořádání států, a konečně v rovině mezinárodní je jedním z obvyklých argumentů tvrzení, že příčiny války lze nalézt v soupeření mezi velmocemi. V rovině systému, tedy rovině nejvyšší a zřejmě i nejvíce akcentované, poněvíc nacházíme odkazy na polaritu mezinárodního systému a na jeho anarchickou povahu.

Z výše uvedeného tedy plyne, že cílem diskusí o příčinách válek vlastně ani nemůže být identifikace jedné konkrétní příčiny, ale spíše zjištění, které příčiny a za jakých podmínek mohou mít dominantní vliv na vypuknutí války. Je proto zřejmé, že právě teorie mezinárodních vztahů mohou být zdrojem potřebných generalizací a následně i takto multikauzálního vysvětlení.

⁵ Obvykle se hovoří o rovině individuální, vnitrostátní (společenské), státní (mezinárodní) a systémové.

Neorealismus a další (neo)realistické varianty

Jelikož se v tomto textu zaměřujeme na dobu po skončení studené války, je logické, že nebudeme příliš přihlížet k éře klasického realismu, třebaže je zřejmé, že mezi ní a neorealismem existuje výrazná návaznost.⁶ Zřetelné to je například u zakladatele neorealismu Kennetha Waltze, v jehož odborné kariéře je jasně vidět vývoj od postulatů klasického realismu k jejich výrazné obměně – postačí, když si porovnáme jeho rané dílo *Člověk, stát a válka s Teorií mezinárodní politiky*, zakladatelským dílem neorealismu.

Waltz ve svém neorealistickém období jednoznačně preferuje vliv systému a jeho struktury (srov. Waltz 1979 a 1988), nicméně na faktu, že vychází z realistické tradice, ve které jsou vcelku rovnoměrně zastoupeny všechny roviny analýzy, se tím nic nemění. Trvale je zde přítomen i akcent na skutečnost, že válka může být zcela libovolně důsledkem akcí jak úmyslných, tak neúmyslných, přičemž často se zde vyskytuje odkaz na logiku bezpečnostního dilematu (*security dilemma*).⁷ Za zmínku zde nicméně jistě stojí odlišnost ve vnímání anarchie: zatímco neorealisté ji chápou primárně jako vlastnost systému, klasičtí realisté vycházejí mnohem častěji z politické filozofie, konkrétně z hobbesovského pojetí přirozeného stavu jako války „všech proti všem“. V případě neorealismu je anarchie důležitá permissivní podmínka: jak tvrdí Waltz, „*k válkám dochází, protože neexistuje nic, co by jim zabránilo*“ (Waltz 1959: 232). Neorealistický důraz na roli anarchie je tudíž nutno interpretovat obezřetně: anarchie coby příčina válek nijak nevysvětluje vznik konkrétních válečných konfliktů ani sama o sobě výskyt válek nevynucuje, na druhou stranu však vysvětluje, proč se vyskytovat mohou.

Ve shodě s Wagnerem tudíž můžeme říci, že strukturální realismus (tj. waltzovský neorealismus) vychází ze tří premis: že anarchická struktura mezinárodního systému stojí za opakovaným výskytem válek, že k válkám dochází méně často v anarchii s bipolární konfigurací moci než v případě konfigurace multipolární a že v systému s multi-

⁶ Pro přehled postojů klasického realismu viz jeho hlavní představitelé, mj. Hans Morgenthau, Henry Kissinger či Raymond Aron, a jejich texty.

⁷ Pro původní rozpracování tohoto problému viz Herz 1951.

polární konfigurací vedou spojenecké svazky spíše k rovnováze moci než k mocenské dominanci (Wagner 2007: 36).

Zajímavé ovšem je, že Waltz se v některých svých tvrzeních odchyluje od názorů, které bychom chápali jako typicky neorealistické. Tak například tvrdí, že svou roli hraje i fenomén interdependence, který se dle něj nachází na pomezí řídicího principu a charakteru jednotek. V rovině jednotek poukazuje na působení demokracie, respektive – řečeno přesněji – demokratizace. Mohlo by se zdát, že zde jsme svědky paradoxu, protože interdependence a demokracie jsou běžně spojovány s liberalistickými přístupy. Waltz s nimi nicméně pracuje odlišně: podle jeho vyjádření „*interdependence jistým způsobem podporuje zachování míru – prostřednictvím znásobení kontaktů mezi státy a zesílení vzájemného porozumění. Zároveň však také znásobuje množství příležitostí pro vznik konfliktů, které mohou vyvolat nelibost, nebo dokonce válku.*“ (Waltz 2000: 14) Pokud toto konstatování obrátíme, plyne z něj, že čím menší je interdependence, tím menší je také možnost výskytu konfliktu (Waltz 2000: 15).

Pozoruhodný je také Waltzův postoj k fenoménu demokracie a demokratizace: podle něj může její prosazování ve svém důsledku znamenat podporu vedení války proti nedemokratickým zemím. Ještě podstatnější však je Waltzův názor na to, jaké války se ve svém důsledku z tohoto důvodu vedou – dospívá totiž k přesvědčení, že demokracie si vyberou takového protivníka, kterého téměř s jistotou mohou porazit. V konečném důsledku tedy jde o akci výrazně silnějšího demokratického státu vůči slabšímu nedemokratickému státu, což Waltz komentuje dost skepticky: „*Pokud tomu tak je, říká nám to cosi děsivého o chování demokratických států: konkrétně to, že vynikají ve vedení a vyhrávání zbytečných válek.*“ (Waltz 2003/2004: 181) Můžeme tedy výše řečené shrnout slovy, že základní příčinou války je dle Kennetha Waltze anarchie a potřeba státu bojovat v tomto prostředí o přežití. Jak Waltz říká: „*Pokud se každý stát bude snažit chránit své bezpečnostní zájmy nejlépe, jak umí, s možností vypuknutí války je stále třeba počítat.*“ (Waltz 2003/2004: 181)

Na základní waltzovský neorealismus časem navázaly dva jeho výhonky, tj. neorealismus ofenzivní a neorealismus defenzivní.⁸ Hlavním

⁸ Viz třeba Snyder 1991: 10–13. Pro komplexní hodnocení by ovšem bylo zapotřebí

představitelem první z těchto variant je John Mearsheimer,⁹ který proslul tvrzením, že státy usilující o vlastní bezpečnost jsou povahou mezinárodního systému nuceny chovat se agresivně. Podle Mearsheimera se tudíž státy musejí řídit nejhorším možným scénářem, a tím pádem preferovat ofenzivní chování. Mearsheimer ovšem tímto konstatováním nekončí: říká dokonce, že pokud státy chtějí co nejvíce zabezpečit svou pozici, měly by usilovat o dosažení hegemonního postavení. Je tedy očividné, že ofenzivní neorealismus dovádí do krajnosti logiku bezpečnostního dilematu, nicméně kromě toho jej můžeme chápat jako příklad vyhraněně systémového pojetí příčin války.

Podíváme-li se nyní na postoje defenzivního neorealismu,¹⁰ uvidíme, že ačkoli vychází ze stejného základu, jeho pohled na fungování mezinárodního systému, a tedy i příčiny válek, je dost odlišný. Podle jeho premis totiž anarchická povaha mezinárodního systému nepředstavuje dostatečně silný impuls, který by státy musel směřovat k výhradně konfliktnímu chování a následně i k válce. Vychází naopak z názoru, že státy neusilují o maximální možnou míru bezpečnosti, nýbrž „pouze“ o míru dostatečnou. Jinými slovy řečeno se jedná o takovou míru bezpečnosti, která postačuje k tomu, aby stát chránila před případným útokem, aniž by ovšem u ostatních aktérů vyvolávala automatickou nejistotu ohledně jejich vlastní pozice. Defenzivní realismus zde totiž vychází z teorie „rovnováhy hrozeb“, jak ji formuloval Stephen Walt (Walt 1987) a podle níž jsou státy schopny vyhodnotit reálnou míru rizika, a nesnaží se tím pádem zaštitit i před hypotetickými variantami. Ve výsledku tak můžeme říci, že defenzivní neorealismus sice rovněž pracuje s (neo)realistickými představami o fungování moci a mezinárodního systému, avšak na druhou stranu předpokládá, že jistá míra spolupráce je možná i v tomto prostředí (Jervis 1988), což ho v jistém smyslu přibližuje například liberalismu či sociálnímu konstruktivismu. Doplňme také, že pro chování států tudíž hledá vysvětlení v rovině vnitrostátní a do jisté míry i individuální.

věnovat pozornost i dalším variacím realismu, například neoklasickému realismu, či třeba dílčím teoriím typu teorie rovnováhy moci, teorii mocenského přesunu či teorii dlouhých cyklů, které jsou na realismus v té či oné formě navázány. Takto rozsáhlá analýza je však mimo možnosti dané rozsahem tohoto textu.

⁹ Viz zejména Mearsheimer 2001.

¹⁰ Viz třeba Taliaferro 2000/2001.